

Karadeniz'in Uluslararası Politik Ekonomisi: Rusya ve Ukrayna İlişkilerinin Yeniden Analizi

International Political Economy of Black Sea: Reanalyze of Relations Between Russia and Ukraine

Arzu AL*
Burcu ÖZDİL**

Öz

Tarihi olarak geleneksel zamanlardan modern uluslararası ilişkilere geçiş, 1648 Westphalia Barışı ile başlamaktadır. Ancak bununla birlikte asıl kırılmalar, I. ve II. Dünya Savaşıyla yaşanmıştır. Bu dönemden sonra devletlerin gücü yalnızca siyasi ve askeri güç kapasitesiyle ölçülmekten çıkmış; enerji, çevre, nüfus ve göç, az gelişmişlik, insan hakları gibi birçok sosyal alanda etkinlik mücadelesi söz konusu olmuştur. Bu noktada Nicos Poulantzas tarafından geliştirilen “görelî özerklik” (relative autonomy) nasıl ki devletin ekonomik düzeyi ile siyasi düzeyinin zamanla birbirinden ayrıldığını ve her kurumun kendi kararlarını kendisi verdiğini ifade ediyorsa, aynı kavram modern uluslararası ilişkilerin doğası için de geçerli bir hal almıştır. Daha açık bir ifade ile uluslararası ilişkilerde devletler hem ekonomik ve siyasi düzeyi ayırmakta, hem de bölgesel konumlarına göre özerk politikalar geliştirmektedirler. Bu noktada Karadeniz Bölgesi de dünya üzerinde görelî özerk bir konuma sahiptir ve bu bölgenin iç ilişkilerindeki en önemli ilişki Rusya-Ukrayna ikilisine aittir. Uluslararası Politik Ekonomi bilim dalı ise yukarıda değinilen “görelî özerklik” kavramına bir karşı çıkış olarak, ekonomi ve siyaseti birbirinden ayıramayan iki disiplin olarak incelemektedir. Buradan hareketle bu makalenin amacı; Rusya ve Ukrayna'nın hem tarihsel arka planı üzerinden ilişkilerini incelemek hem de modern uluslararası ilişkiler açısından özellikle enerji bağlamında bölgenin Uluslararası Politik Ekonomi'sini ana hatlarıyla anlatmaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Politik Ekonomi, Karadeniz, Rusya-Ukrayna İlişkileri

Abstract

Historically, transition from traditional time to the modern international relations begins with Peace of Westphalia in 1648. Nevertheless, the principal breaks occurred with the World War I and World War II. After these periods, power of states began to be not measured with only their political and military capacities; lots of social struggle like energy, environment, population, underdevelopment and human right began to be discussed. At this point, the concept of 'relative autonomy' developed by

* Yrd.Doç.Dr., Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, arzu.al@marmara.edu.tr

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, burcuozdil90@gmail.com

Nicos Poulantzas, which highlights the separation between state's economic level and political level over time and institutions which makes its own decision, became also applicable for the nature of modern international relations. More clearly, states not only separate economic and political level in international relations but also develop autonomous politics by regional positions. At this point, Black Sea Region has relatively autonomous position on the world and couple of Russia-Ukraine almost has the most important relation at the internal relations of this region. The International Political Economy analyzes the economy and politics as two disciplines that can not be separated from each other, as a contradiction to the concept of "relative autonomy" that mentioned above. From this point, the aim of this article is to evaluate historical relations of Russia and Ukraine and to describe the International Political Economy of this region especially in terms of energy in the context of modern international relations.

Keywords: International Political Economy, Black Sea, Russia-Ukraine Relations

Giriş

Uluslararası Politik Ekonomi (UPE), ekonomi ve siyaset bilimini kapsayan düzeyde uluslararası ilişkileri inceleyen bir bilim dalıdır. UPE, politik ilişkileri ekonomik alanlarda inceleyen bir bilim dalı gibi görünse de, inceleme alanına giren konuların fazlalığı ve kullanılan karmaşık terimler nedeniyle daha derin bir inceleme alanına sahiptir (Al, 2015, s. 147). Siyaset, ekonomi ve sosyoloji gibi dallar arasındaki analitik ve kavramsal sınırların yerle bir edildiği bir alan olan (Balaam ve Dillman, 2013, s. 7) UPE'nin hem uluslararası hem de ulusal düzeyde inceleme alanına giren konularına ekonomi ve politika ekseninde küreselleşme, enerji, hegemonya, çevre, ticaret, çok uluslu şirketler, finans, ekonomik krizler, teknoloji gibi başlıklar örnek olarak verilebilir. Ancak belirtmemiz gerekir ki UPE inceleme alanının genişliği nedeni ile bu konular sınırlı sayıda değildir ve devamlı olarak gelişme eğilimi göstermektedir (Al, 2015, s. 155).

Rusya için Karadeniz, enerji koridoru ve deniz taşımacılığı gibi alanlarda önemli bir yere sahiptir. Rusya en büyük ekonomik enstrümanlarından birisi olan doğalgazı, boru hatları ile Ukrayna üzerinden Avrupa'ya ve diğer ülkelere taşımaktadır. Ayrıca Ukrayna, Rusya için güneye açılan bir kapı konumundadır ve jeo-stratejik açıdan Ukrayna, Rusya'nın "Büyük Rusya" hayali için kritik öneme sahiptir. Bu nedenle Rusya, uygulamaya koyduğu "yakın çevre" politikası ile Ukrayna'yı hakimiyeti altına almaya çalışmaktadır. Her ne kadar Ukrayna 1991 yılında tam bağımsız hale gelmiş olsa da coğrafi, ekonomik ve kültürel nedenler ile Rusya'nın etkisinden kurtulamamıştır. Zira, Ukrayna henüz yeni bağımsızlığını kazanmış olduğu için hala ekonomik açıdan kırılgan bir yapıya sahiptir ve kendi sınırları içinde bulunan zengin enerji kaynaklarını işleyip pazarlayabilecek güce de sahip değildir. AB Doğu Ortaklığı Anlaşması'nın reddedilmesi üzerine Ukrayna'da yaşanan 2014 "Meydan" olayları, mevcut *Yanukoviç* hükümetinin devrilmesi ve Rusya'nın Kırım'a çıkarmada bulunarak yapılan referandum sonucunda Kırım'ın Rusya Federasyonu'na bağlanması Rusya ile Ukrayna arasındaki ilişkilerin özellikle Uluslararası Politik Ekonomi açısından incelenmesini gerekli kılmıştır (Abdullahzade, 2014s. 160-161).

Bu makalede Rusya ve Ukrayna'nın tarihsel ilişkileri ele alınarak özellikle enerji bağlamında bölgenin hangi şekilde Uluslararası Politik Ekonomi ilişkilerine sahip olduğu sorgulanacaktır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle Karadeniz Bölgesi genel hatları ile anlatıldıktan sonra bölgenin UPE açısından önemi açıklanacaktır. İkinci bölümde ise Rusya ve Ukrayna ilişkilerinin temel hatları tarihi köken, coğrafi ve jeopolitik yapı, kültürel ve teorik altyapı açılarından ayrıntılı olarak anlatılacaktır. Üçüncü bölümde de bu iki ülke arasındaki ilişkiler UPE açısından özellikle enerji, ticaret, stratejik ilişkiler, ortaklıklar, çekişmeler ve Kırım krizi konuları esas alınarak açıklanacaktır. Çalışma genel bir değerlendirme yapılarak ve öneriler verilerek sonuçlandırılacaktır.

Karadeniz Bölgesi'ne Genel Bakış

Karadeniz Bölgesi, Mackinder'in "Kara Hâkimiyet Teorisi"ne, Spykman'ın "Kenar Kuşak Teorisi"ne, Mahan'ın "Deniz Hâkimiyet Teorisi"ne konu olmuş ve çoğunun da merkezinde yer almış bir bölge olmasından da anlaşılacağı gibi dünya coğrafyasında önemi azımsanamayacak bölgelerden biridir. Nitekim tarihsel açıdan baktığımızda bu bölge, 15.yüzyılda Fatih Sultan Mehmet tarafından Kırım'ın fethedilmesinden beri çeşitli güç mücadelelerine sahne olmuştur ve günümüzde de buradaki güç mücadeleleri devam etmektedir. İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının önemini de göz önünde bulundurursak, bu güç mücadeleleri daha da anlamlı bir hale gelmektedir (Kurt, 2015, s. 405).

Karadeniz Bölgesi, 432.000 kilometre karelik bir alana sahiptir ve herhangi bir okyanusa açılmaması açısından yarı kapalı deniz özelliği göstermektedir. Karadeniz kıyılarında Türkiye, Rusya, Ukrayna, Romanya, Bulgaristan ve Gürcistan olmak üzere 6 kıyıda devlet bulunmaktadır (Aşık, 2010s. 34). Bunun yanı sıra son zamanlarda daha sık kullanılan "*Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi*" ifadesi vardır ki bu da sadece kıyıdaş ülkeleri değil, onların komşularını da dahil eden bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, yukarıda bahsedilen ülkelere ek olarak Moldova, Ermenistan, Azerbaycan, Sırbistan, Karadağ, Arnavutluk ve Yunanistan'ı da içine alan bir bölgeden söz edilmektedir (Aşık, 2010, s. 37). Bu kadar çok ülkeyi içine alan ve bu kadar önemli stratejik konuma sahip olan bir bölge olarak Karadeniz Bölgesi; ekonomiden siyasete, hukuktan sosyolojiye birçok alanın en önemli inceleme konularından biri olmuştur. Nitekim Uluslararası Politik Ekonomi de bu alanların hepsini ve hatta daha fazlasını içine alan bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda Karadeniz Bölgesi ve Rusya-Ukrayna ilişkileri özellikle uluslararası politik ekonomi temel alınarak anlatılmaktadır.

Karadeniz'in Uluslararası Politik Ekonomi Açısından Önemi

Tarihi göz önüne alındığında Karadeniz Bölgesi'nin stratejik önemi, hem Akdeniz'e ve Avrupa'ya hem de Ortadoğu'ya açılan bir köprü olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bölge geçmişte, denizci olma özellikleri ağır basan Venedikliler, Cenevizliler gibi birçok devletin gözdesi olmuş ve bu devletlerin çoğu, Karadeniz'in hem ekonomik hem de politik değerinin farkına varmışlardır. Günümüzde de Karadeniz bu değerini hiçbir şekilde kaybetmemiştir, ancak kendisi için

kullanılan güç tanımı, bir miktar değişikliğe uğrayarak farklı boyutlara ulaşmıştır. Daha açık bir ifadeyle, geçmişte yalnızca ticari gücü temsil etme açısından önem taşıyan bölge günümüzde birçok açıdan güç faktörünü içinde barındırmaktadır.

Çift kutuplu dünyada güç mücadelesi, salt politik güç olarak, silahlanma yarışı ve teknolojik üstünlük üzerinden gerçekleşirken; günümüzün küreselleşen dünyasında ekonomik güç ile desteklenen politik ekonomi üzerinden gerçekleştiği görülmektedir. İşte bu noktada Karadeniz Bölgesi açısından bu durumu ele aldığımızda, gerek enerji koridoru kimliğiyle gerekse tespit edilen yeraltı rezervleri ile öne çıktığını ve özellikle uluslararası politik ekonomi açısından her zaman incelenen bir bölge olduğunu görmekteyiz. Bölgenin 21.yy'daki önemi, büyük ölçüde Rusya'nın sahip olduğu güçlü enerji kaynaklarına, enerji ticaretine ve nakil hatlarına dayanmaktadır. İkinci önem sırasında ise Karadeniz'in deniz taşımacılığında artan bir trafiğe sahip olması gelmektedir (Vergil, 2014, s. IX).

Gelecekte dünya savaşlarının su ve enerji savaşları şeklinde gerçekleşeceği yönündeki teorilere bakıldığında, Karadeniz Bölgesi'nin öneminin daha da arttığını ve gelecekte de özellikle ekonomi ve politikanın kesişme noktası olan uluslararası politik ekonomi açısından artarak devam edeceği açıkça görülmektedir. Nitekim Soğuk Savaşın bir ürünü olan NATO ile Rusya Federasyonu arasındaki gerginlik zaman zaman alevlenerek kendini daha güçlü bir şekilde hissettirmektedir. Soğuk Savaş sonrasında ise dünya hâkimiyeti savaşında mağlup olmuş bir Rusya, en azından bölge hâkimiyetini tüm unsurlarla sağlamak adına sert hamlelerde bulunmaktan çekinmemiştir.

Rusya ve Ukrayna İlişkilerinin Ana Hatları

Rusya ve Ukrayna arasındaki ilişkiyi teorik çerçevede Poulantzas'ın kuramı ile açıklamak mümkündür. Poulantzas'a göre ekonomi, siyaset ve ideoloji, ayrı ayrı düzeyler olarak tanımlanmaktadır. Bu düzeyler kendilerine özgü bir eklemlenmeyle toplumsal bir bütünlük oluşturmakta iken ekonominin belirleyiciliğini koruduğu bu bütünlük, toplumsal formasyon olarak tanımlanmaktadır (İyiekici, 2011, s. 63). Rusya ve Ukrayna arasındaki ilişkiler de bu kuramla örtüşmekte, her iki devletin kendi iç toplumsal formasyonu ayrı yapılar olmakla birlikte içerikleri birbirine benzemektedir. Bu bakış açısından hareketle bu iki ülkenin ekonomi, siyaset ve ideoloji düzeylerini açıklamak için ilişkilerinin tarihi, coğrafi, kültürel, ekonomik boyutları aşağıda detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Rusya ve Ukrayna İlişkilerinin Tarihi Kökeni

İmparatorluklar Çağında dünya üzerinde Osmanlı, Britanya, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Çarlık Rusya olmak üzere beş büyük imparatorluk hüküm sürmüştür. İmparatorlukların muhteviyatı, çok uluslu, çok dilli, çok dinli ve çok kültürlü olmasındandır, ancak her birinin kendi iç dinamikleri farklılıklar göstermektedir. Tüm bu farklılıklara rağmen bir arada yaşamı sürdürebilmek, imparatorlukların en önemli karakteristik özelliğidir (Belge, 2012, s. 43-55). Bu

dönemde Rus İmparatorluğu'nun kendi iç dinamiklerine bakacak olursak; Doğu Slavları olan Ruslar, Beyaz Ruslar ve Ukraynalılar başta olmak üzere Tatarlar, Çeçenler, Çuvaşlar gibi farklı etnik kökenlerin bir arada yaşadığını ve Katolik, Ortodoks, Protestan, Müslüman, Yahudi gibi farklı dini inanışların olduğunu görürüz (Dugin, 2014, s. 88-93). Ancak 19.yüzyılın sonlarına doğru gerek dünyada yayılan çeşitli milliyetçilik akımlarının gerekse derin ekonomik kırılmaların ve daha birçok faktörün etkisiyle Bolşevik Devrimi yaşanmış, monarşik yapı değişikliğe uğramış ve bünyesindeki tüm farklı unsurları aynı potada eritmeye çalışmıştır.

Rus siyasi elitleri emperyal bir bakış açısıyla; 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Beyaz Ruslar, Ukraynalılar ve Büyük Ruslar olmak üzere benimsedikleri bu üç etnik köken arasında herhangi bir ayırım yapmaksızın kendi "Büyük Rus Milleti" projelerini inşa etmeye çalışmışlardır. Buradaki asıl amaç bu üç halkı tek bir çatı altında toplayarak Büyük Rus ağacının dallarını oluşturmaktır (Torbakov, 2001, s. 299).

Temelde Slav ırkına mensup olmalarına ve ortak yönlerinin bir hayli fazla olmasına rağmen yine de tek tipleştirme projesinde başarı sağlanamamıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin ikinci büyük cumhuriyeti olan Ukrayna'da o dönemde ayrılıkçı hareketler görülmesi de SSCB'nin ani yıkılışının ardından hızlı bir kristalleşme gerçekleşmiştir. Daha açık bir ifadeyle, ülkelerin sınırları ve politik tavırları netlik kazanmıştır. Tarih boyunca Batı Avrupa ile sürekli temas halinde olan Ukrayna'da milliyetçiliğin yeniden canlanması, 1989 yılından itibaren söz konusu olmuştur. Bağımsızlığını tam manasıyla kazanması ise 1991 yılını bulmuştur (Armaoğlu, 2010, s. 1109).

SSCB'nin yıkılmasının ardından ortaya çıkan diğer devletler bir yana, Ukrayna ile Rusya Federasyonu arasında ilişkiler incelendiğinde bağımsız iki devlet olarak temiz bir sayfa açılacağı öngörülmüş, ancak bu sadece resmi varsayımla sınırlı kalmıştır. Ukrayna her ne kadar bağımsız ve egemen bir devletin alamet-i farikalarını¹ yani dil, bayrak, milli marş gibi sembollerini göstermek için yoğun çaba sarf etse de Rusya; kendisini hem imparatorluğun hem de SSCB'nin varisi olarak görme ve Ukrayna'nın kendi ayakları üzerinde durma çabalarını sönlendirmeye (etkisini azaltma) eğiliminden vazgeçememiştir (Torbakov, 2001, s. 298).

1991 yılında Sovyetlerin yıkılması ile bağımsızlık kazanan Ukrayna, bu tarihte devlet geleneğine ve tecrübesine sahip olamamıştır. Jeopolitik açıdan önemli ve avantajlı bir konumda olmasına rağmen uluslararası aktör olarak yerini alması ve kabul görmesi ancak Rus etkisini üzerinden atması ile mümkün olmuştur (Yıldırım, 2010, s. 2). Nitekim 2005 yılında ülkede AB ve NATO üyeliğini hedefleyen Batı yanlısı politikanın temsilcisi olan Yuşçenko'nun seçimi kazanması üzerine başlayan Turuncu Devrim, Rusya yanlısı politikanın temsilcisi olan Yanukoviç'in 2010 yılındaki seçimi kazanmasıyla sona ermiştir. Her ne kadar tek dönemlik olsa da bu süreç, Ukrayna siyasi tarihinde Rusya vesayetine bir başkaldırı niteliği taşıması açısından önemlidir. Bu perspektifin o dönemde nihai başarıya ulaşamaması salt Ukrayna'nın tecrübesizliğinden değil,

1 Alamet-i Farika deyimi, bir ticaret hukuku terimidir ve ticari bir malı diğer benzerlerinden ayırmaya yarayan işaret, özellik anlamına gelir. Burada ise devleti bir diğerinden ayıran özellik olarak kullanılmıştır.

aynı zamanda Batı'nın bu devlete karşı çok da istekli olmamasından kaynaklanmıştır (Özdal, 2013, s. 10). Her ne sebeple olursa olsun Soğuk Savaş sonrasında Rusya'nın bilançosuna baktığımızda jeopolitik açıdan en büyük kaybın, Ukrayna üzerindeki hâkimiyetini kaybetmesi olduğunu açıkça görebiliriz (Davutoğlu, 2003, s. 193). Günümüz uluslararası hukukuna göre Ukrayna, bağımsız ve egemen bir devlettir ve dünya üzerinde diğer devletler ve uluslararası örgütler tarafından tanınmaktadır. Diğer bir deyişle uluslararası ilişkilerde tek başına bir aktördür. Rusya, Ukrayna üzerinde, geçmişteki teritoryal hakimiyetini kaybetmiş olmasına rağmen, tarihten gelen vesayet ilişkisinden vazgeçemediği için ekonomik, siyasi ve stratejik olarak hâkimiyet kurma, hatta kendisine bağımlı kılma çabasına ısrarla devam etmektedir. Bu çaba zaman zaman öyle bir noktaya ulaşmaktadır ki Kırım ve Doğu Ukrayna eksenli sorunlar göze çarpmaktadır. Konuyla ilgili Minsk Protokolü gibi güncel gelişmeler göz önüne alındığında ise kadim çekişmenin devam ettiği ve aynı zamanda da uluslararası girişimler vasıtasıyla çözüme ulaştırılmaya çalışıldığı açıktır.

Rusya ve Ukrayna İlişkilerinin Coğrafi ve Jeopolitik Boyutu

Rusya ve Ukrayna ilişkilerini anlayabilmek için öncelikle coğrafi ve jeopolitik yapıyı incelemek gerekmektedir. Rus coğrafyası, neredeyse Avrasya ile özdeşleşen oldukça büyük kıtasal bir kitleden oluşmaktadır. Hatta Dünya Hâkimiyet Teorisyenleri'nden Mackinder'a göre "Merkez Kara"sı ile özdeşdir. Onlara göre Rus coğrafyası öyle bir coğrafyadır ki, "Heartland" olarak ifade edilmektedir (Dugin, 2014, s. 3). Rus topraklarını her ne kadar "*kalpgâh*" olarak ifade etseler de, Rusya bir deniz devleti veya deniz gücü olmadığı için, dışarıya açılan önemli bir kapı olan Ukrayna'dan vazgeçmemektedir. Güneye açılan kapı olan Ukrayna, son derece elverişli, itibarlı ve masrafsız bir sınırdır. Ayrıca Ukrayna ile sorunlar çözümlenmeden Rusya'nın kıtasal jeopolitikten bahsetmesi ve buna talip olması mümkün değildir (Dugin, 2014, s. 176).

Ukrayna topraklarının %90'ının Rusya'dan farklı olarak tarımsal faaliyete elverişli olması SSCB döneminde de Ukrayna'nın tarım ülkesi ya da tahıl ambarı olarak konumlandırılmasının temel nedeni olmuştur (Sağlam, 2014, s. 436). Günümüz siyasetinin fiiliyatında da bu bakış açısının çok değişmediği görülmektedir. Yer şekilleri açısından ele alırsak Rusya; Doğu Avrupa Ovası'nın üç özelliği olan verimsiz toprak, engelsiz arazi ve parçalı akarsu ağına sahiptir. Dolayısıyla hem dış politikasını hem de ekonomisini bu özelliklere bağlı olarak şekillendirmek zorunda kalmıştır. Daha açık bir ifadeyle, ülkeyi iki ana kuşağa ayıran Yenisey Nehri'nin batısı, alçak ovalardan ve geniş platolardan oluşur. Doğal engellere sahip olmayan arazi yapısı, Rus topraklarını tarih boyunca göçebe unsurların akımlarına açık hale getirmiştir. Bu durum Rusya'yı hem jeopolitik hem de jeostratejik olarak hassas davranmaya mecbur etmektedir ve Rus liderlerinin de topraklarını genişletme arzusunun artmasına neden olmaktadır (Soltan, 2001, s. 66).

Doğal kaynakları bakımından ise Rusya, dünyadaki temel zenginlik kaynağının toprak olduğu klasik dönemlerde, yukarıda da anlatıldığı gibi verimsiz arazilerinden dolayı çok da zengin bir konuma sahip olamamıştır. Ancak teknolojinin gelişmesi ve zenginlik kaynaklarında çeşitlilik

yaşamaları ile birlikte bu durumda da ciddi değişiklik olmuştur. Günümüzde ülkelerin en büyük zenginlik kaynaklarının enerji rezervleri ve çeşitliliği olduğu görülmektedir. Bu açıdan baktığımızda Rusya, dünya üzerinde öne çıkan ülkelere biridir ve dünyanın en büyük doğalgaz rezervine sahip bir ülkedir. Dolayısıyla da en büyük doğalgaz ihracatçısıdır (OKA, Ülke Raporu, s. 2011). Bu özelliği ile ticari ilişki içinde olduğu ülkelerle, asimetrik karşılıklı bağımlılık içerisindedir. Ayrıca dünyanın ikinci en büyük kömür rezervine, sekizinci en büyük petrol rezervine sahiptir ve ikinci en büyük petrol ihracatçısıdır. Bunların dışında birçok stratejik maden rezervine sahiptir ve kereste gibi orman ürünlerinde de ihracatçı konumundadır. Ukrayna'nın doğal kaynaklarına baktığımızda ise kömür başta olmak üzere demir cevheri, manganez ve doğalgazın öne çıktığını görürüz. Dünya sıralamasında üçüncü büyük doğalgaz tüketicisi olan Ukrayna, Rusya'dan farklı olarak bu ihtiyacının ancak %20'sini yerel kaynaklarla karşılayabilme kapasitesine sahiptir. Aynı zamanda demir cevheri, kireç taşı, titanyum, sülfat ve potasyum tuzları, sülfür, granit, toromin ve kaolin gibi kaynaklar konusunda zengin bir ülkedir. Enerji tesisleri ile ilgili modernizasyonu ve kapasite artırımını gerçekleştirdiği takdirde Ukrayna, ciddi bir şekilde gelecek vaat eden ülkelere biri olma potansiyeline sahiptir (OKA, Ülke Raporu, 2011).

Jeopolitik ve jeo-stratejik açıdan baktığımızda Rusya, bağımsız ve egemen olan teritoryal bir yapıya sahiptir. Ancak yine de Ukrayna, Rusya açısından vazgeçilmez bir unsur olmuştur (Dugin, 2014, s. 4). Yukarıda sıralanan tüm sebepler ve daha fazlası, Ukrayna'nın jeopolitik değerini tek bir faktörden ziyade çok sayıda faktörün etkileşimi olarak ortaya koymaktadır. Ukrayna yüzlerce yıllık tarihsel geçmişinde hemen hemen her zaman çeşitli güç odakları arasında mücadele alanı olmuştur. Avrupa'daki bölgesel güçler ve de Rusya, Ukrayna topraklarını daima bir geçiş bölgesi, bir üs, stratejik nokta ve tampon bölge olarak kabul etmişlerdir. Nitekim Rusçada 12. yüzyıldan beri kullanılan "Ukraina" kelimesinin "sınır ülkesi", "uç ülkesi" gibi anlamlara gelmesi de tesadüf değildir (Bingöl, 2014, s. 22). Ancak tüm bu niteliklerine rağmen, günümüz uluslararası hukuku çerçevesinde ülkelerin toprak kazanımı konusu belirli şartlara bağlıdır ve kolay bir süreç değildir. Dugin gibi Rusya'nın aşırı milliyetçi düşünürleri ise, Ukrayna topraklarıyla ilgili stratejilerini oluştururken uluslararası hukukun bu düzenlemesini ve ahde vefa ilkesini göz ardı etmektedirler.

Teknolojinin ve küreselleşmenin etkisi ile birlikte Rus coğrafyasındaki enerji kaynaklarının Batıya naklinin başlaması, Ukrayna'nın stratejik önemini artmasına ivme kazandırmıştır. Enerji çeşitliliğinin fazla olması ve sektörün Rus politik ekonomisindeki artan rolü ile birlikte enerji kavşağı konumundaki Ukrayna; Rusya için hem ekonomik hem de politik açıdan daha da önemli hale alarak, uluslararası politik ekonominin inceleme alanlarından biri haline gelmiştir (Sönmez vd., 2015, s. 792). Günümüzdeki enerji nakil hatları haritasına baktığımız zaman ise, Rusya her ne kadar alternatifler aramaya devam etse de Ukrayna'nın önemli bir enerji kavşağı olduğu açıktır.

Jeopolitik açıdan önemli olan bir diğer konu ise Rusya'nın geçmişten gelen askeri temelli hard-power alışkanlıkları ve askeri alandaki üstünlüğüdür. Rusya'nın Karadeniz Donanmasının, Ukrayna'ya bağlı özerk bir cumhuriyet olan Kırım'da bulunması Ukrayna'nın Rusya açısından önemini arttıran bir diğer etmen olarak ortaya çıkmaktadır. Rusya'nın hem enerji alanında hem de askeri alanda üstünlük kurmayı önemli bir strateji olarak benimsediği dış politikasında

Ukrayna, diğer Bağımsız Devler Topluluğu (BDT)² üyelerinden farklı bir yapıya sahiptir. BDT üyesi olan diğer devletlerin ve Türkî Cumhuriyetlerin yanında Ukrayna ile ortak bir kültüre sahip olması da bu durumun oluşmasında oldukça etkili olmuştur (Yıldırım, 2010, s. 2).

Kırım açısından bir diğer önemli nokta ise günümüz Karadeniz Bölgesi'nde AB, NATO, ABD ve RF'den oluşan önemli güçlerin kavşak noktasında bulunması ve Orta Asya ile Avrupa arasında bir geçiş bölgesi özelliği taşımasıdır. Kırım'da denetime sahip olmak; hem doğu-batı hattında hem de kuzey-güney doğrultusunda Karadeniz'de stratejik üstünlük sağlamak anlamına gelmektedir. Daha açık bir ifade ile Kırım yarımadasına hâkim olan güç, Karadeniz'in büyük bir bölümünü gemilerin geçişine veya uçakların uçuşuna kapatma kabiliyetine sahip olabilmektedir. Bu bölge güvenlik, enerji, ticaret, ulaşım ve turizm koridoru olması açısından da büyük önem taşımaktadır (Dilek, 2015, s. 261).

Tüm bu veriler ve karşılaştırmalar ışığında Ukrayna'nın küçük yüz ölçümüne rağmen Rusya'dan hemen hemen her alanda daha avantajlı olduğu açıkça görülmektedir. Diğer yandan da Rusya'nın verimli arazi arayışı, koridor arayışı ve dışı açılma arzusu daha anlaşılabilir bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ukrayna'nın, hem daha güneyde olması, hem de Karadeniz'e açılan önemli bir kapı olması ve doğal kaynakları göz önüne alındığında sadece Rusya'nın değil, bölgedeki tüm aktörlerin dikkatini çeken jeopolitik bir konuma sahip olduğu açıkça görülmektedir.

Rusya ve Ukrayna İlişkilerinin Kültürel Altyapısı

Tarihi ilişkilerini yukarıda incelediğimiz Rusya ve Ukrayna, coğrafi olarak komşu olmalarının kaçınılmaz bir sonucu olarak dilsel ve kültürel olarak da birbirleriyle sürekli etkileşim içinde olan yakın etnik gruplardır. Rusya'da konuşulan diller, dil ailesi kökeni olarak beş ana kaynaktan gelmekte olup, bunlar Slav, Altay, Hint-Avrupa, Ural ve Kafkas dil aileleridir. Rusça, devletin resmi dilidir. Altay dil ailesinin en önemlisi Türkçedir ve Türkçe, mevcut Tatarlar, Çuvaşlar, Başkırtlar gibi çeşitli boylar arasında bazı lehçe farklılıkları ile konuşulmaktadır (Karahasanoğlu, 2012, s. 80).

Ukrayna'nın resmi dili ise Ukraynacadır, ancak Rusça ile arasında bir güç mücadelesi yaşanmaktadır. Özellikle Ukrayna'da yaşayan milliyetçi kesim, ülkenin tamamında Ukraynaca konuşulmasını istemekte olup mevcut durumda Ukrayna'nın batı ve orta bölgelerinde Ukraynaca konuşulurken doğu ve güney bölgelerde Rusça'nın hâkim olduğu görülmektedir (Karahasanoğlu, 2012, s. 85).

Ukrayna'nın sahip olduğu nüfusun tamamına yakını Slav ırkına mensuptur. Dini olarak ateizm yaygın olup serbest bir toplum yapısı vardır. Aynı dine inanıp da farklı kiliselere bağlı olanlar da bulunmaktadır, ancak ülkede genel olarak Ortodoks inancı hâkimdir. Bu nedenle din veya

2 BDT ülkeleri; Azerbaycan, Belarus, Ermenistan, Moldova, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan, Rusya ve Ukrayna'dır.

mezhep temelli çatışmaların görüldüğü söylenemez. Rusya'dan farklı olarak, toplum içerisinde dikkat çeken FEMEN gibi eleştirel gruplar da bulunmaktadır (Bingöl, 2014, s. 18).

Rusya ve Ukrayna İlişkilerinin Teorik Altyapısı

Günümüz uluslararası ilişkilerin teorik altyapısı genellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrası dönemde küreselleşmenin de ivme kazanmasıyla şekillenmeye başlamıştır. Hem bağımsızlıklarını yeni kazanmaya başlayan ve Üçüncü Dünya Ülkeleri şeklinde ifade edilen eski sömürgelerin sosyo-ekonomik durumu hem de yeni metropolleşen ülkeler, sosyal bilimcilerin dikkatini çekmiş ve Kuzey-Güney perspektifi ortaya çıkmıştır. Bu perspektifle Kuzey; iktisadi, askeri, teknolojik açıdan gelişmiş ülkeleri temsil ederken Güney; az gelişmiş, yarı kırsal, askeri ve teknolojik açıdan yetersiz ve siyasi açıdan da nispeten istikrarsız ve belirsiz ülkeleri temsil eden kavramlar olarak ortaya çıkmıştır (Sönmezoğlu, 2005, s. 132).

Üçüncü Dünya Ülkeleri tanımı ise o dönem için net bir tanımlama olsa da, çift kutuplu sistemin dağılması üzerine dilsel olarak bir manası kalmamıştır. Ancak yerleşmiş bir ifade olması nedeniyle halen literatürde kullanılmakla birlikte yerini Merkez-Çevre yaklaşımına bırakmıştır. Başka bir ifade ile 21.yüzyıla baktığımızda Üçüncü Dünya tanımı yerine, Çevre Ülke tanımının daha çok kullanıldığını görmekteyiz.

Bağımsızlığını yeni kazanmış olan bu çevre ülkelerin, siyasi egemenlikleri konusunda hassas olmaları anlaşılabilir bir durumdur. Nitekim ulusal kimlik yaratma sürecinde bu ülkelerin dışarıdan bir devletle organik bir ilişki içerisine girmesi egemenliğine gölge düşürebilmektedir ki bu nedenle bağlantısız olmayı tercih etmişlerdir (Sönmezoğlu, 2009, s. 7).

Tüm bu teori çerçevesinde Rusya ile Ukrayna ilişkilerini Merkez-Çevre yaklaşımı kapsamında incelemek yerinde olacaktır. Öncelikle Ukrayna, SSCB'den ayrılan ülkelerden birisi olması nedeniyle bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülke konumundadır ve hatta sosyo-ekonomik durumu da çok parlak olmadığı için politik açıdan hassas bir yapıya sahiptir. Enerji anlamında kaynakları vardır, ancak bunu verimli bir şekilde işleyecek ve pazarlayacak kapasiteye henüz sahip değildir. Ukrayna'nın durumu böyle iken Rusya, BDT içerisinde merkez ülke konumundadır ve Ukrayna da diğer BDT ülkeleri gibi kuzeydeki Rusya Federasyonu yanında çevre ülke konumundadır. Bu yönüyle Kuzey-Güney ilişkisindeki gelişmiş kuzey ve az gelişmiş güney perspektifine de uymaktadır. Diğer yandan Rusya Federasyonu'nun tüm çabalarına rağmen bağlantısız kalma isteği de bu yaklaşımı doğrular niteliktedir.

Spesifik olarak ele almak gerekirse, 2000 yılında Putin'in iktidara gelmesiyle "Yakın Çevre Doktrini" etkili bir şekilde uygulanmaya başlamıştır. Bu doktrine göre Rusya, kendisini merkeze koyarak kendisiyle ittifak ve işbirliği içinde olan bir çevre ülkeler kümesi yaratmayı hedeflemiştir. Bu hedeflerine yönelik attığı somut adımlardan bazıları (Avrasya Ekonomik Birliği, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü, BDT'ye ilişkin politikalarıdır. 2003 yılına gelindiğinde ise petrol fiyatları artmaya başlamış ve Rusya için büyük bir fırsat doğmuştur. Enerji bağımlılığını bir silah

olarak kullanmaya başlayan Rusya, Karadeniz Bölgesi'nde kendi lehine değişim gösteren bir jeo-ekonomik ve ekonomi-politik bir denge yaratmaya çalışmıştır. Ayrıca bunu sadece Ukrayna özelinde değil, Gürcistan, Moldova, Azerbaycan ve Ermenistan ilişkilerinde de uygulamıştır (Aşık, 2010, s. 48).

Rusya ve Ukrayna İlişkilerinin Uluslararası Politik Ekonomisi

Uluslararası politik ekonomi disiplini, 1970'li yıllarda ortaya çıkmış ve o dönemde eleştirilere konu olmuştur. Ancak zaman içerisinde uluslararası arenada ekonomi ile siyasetin birbirinden ayrılamayacağı yönünde yaşanan somut gelişmeler ile birlikte öne çıkan bir disiplin haline gelmiştir. Nitekim uluslararası ilişkilerin saygın isimlerinden biri olan Susan Strange, 1970 yılında ekonomi ve siyaset sisteminin ciddi bir dönüşümden geçtiğini ifade etmiştir. O döneme göre erken bir teşhis yapmış olan Strange'in ardından Keohane ve Nye da uluslararası ilişkilerde farklı aktörlerden bahsetmiştir. Keohane ve Nye'in "Karşılıklı Bağımlılık" kavramı dış politikada, realist perspektifin mihver taşı olan askeri konular bir kenara koyulduğunda bile birçok konunun uluslararası ilişkiler kapsamına girdiğini ifade etmektedir (Al, 2015, s. 3-9). Bu çerçeveden ele alındığında Rusya ile Ukrayna ilişkileri; kıt kaynakların bireyler, gruplar ve ulus-devletler arasında nasıl dağıldığını inceleyen (Balaam, 2013, s. 8) uluslararası politik ekonomi disiplini açısından araştırılması gereken bir ilişkiler yumağını ifade etmektedir. Çeşitli yollar ile birbirine bağlanan, birbirini tamamlayan ve hatta birbirinden ayrılamayan bu ilişkiler yumağını açıklayabilmek için esas yapı taşları olan enerji, ticaret, strateji, ortaklıklar, çekişmeler ve özellikle de Kırım krizi konularının ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir.

Enerji İlişkileri

Rusya, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan topraklarını içine alan Hazar Havzası, önemli miktarda petrol ve doğalgaz rezervine sahiptir. Aynı zamanda temel ihraç ürünleri olan bu rezervlerin Batı pazarlarına, özellikle de Avrupa Birliği üyelerine ulaştırılmasında bölgesel ve küresel güçlerin büyük mücadelelerine sahne olmuştur.

Daha açık bir ifadeyle Batılı ülkeler, transfer konusunda Rusya'yı dışarıda bırakacak projeleri desteklemeyi tercih etmekte olup; enerji kaynaklarını ve güzergâhlarını çeşitlendirmek ve Rusya'ya olan bağımlılıktan kurtulmak için çeşitli yollar aramaktadırlar. Rusya ise bu çabalara karşı bir hamle olarak, Kafkasya ve Hazar bölgesini kendi etki alanı içinde görmekte, buraların doğal kaynaklarını, kendi sınırları içinden geçen boru hatlarıyla Batı pazarlarına ulaştıracak projeleri desteklemektedir (Aşık, 2010, s. 44).

Devletlerin, enerji nakil hatlarını kendi topraklarından geçirmek istemeleri anlaşılabilir bir reflektir, çünkü bu noktada hem ekonomik hem de politik kazanç ön plana çıkmakta, devletin uluslararası politik ekonomi stratejilerini şekillendirmektedir. Başka bir ifade ile enerji kavşağı olan bu bölgeler, güç mücadelelerinin yanı sıra Uluslararası Politik Ekonomi (UPE)'nin de odağı

haline gelmektedir. Ayrıca, Ortadoğu'da istikrarsızlaşan siyasi ortama alternatif olarak Karadeniz Bölgesi önem kazanmaktadır. Karadeniz özelinde ise Ukrayna, hem Doğu-Batı hem de Kuzey-Güney enerji ekseninin merkezinde yer aldığı için önemini korumaktadır.

Rusya ile Ukrayna'nın kadim ilişkisine enerji üzerinden bakacak olursak; doğal gaz başta olmak üzere Rus enerjisinin %90'ından fazlasının Ukrayna topraklarından geçen boru hatlarıyla Batı pazarlarına nakledildiğini görürüz. Her ne kadar fiyat, miktar, sevkiyat gibi konularda zaman zaman sorun yaşansa da bu ikilinin ticari ilişkilerinde de petrol ve doğalgaz ilk sırada yer almaktadır (Sönmez, 2015, s. 802) Rusya'dan Avrupa'ya ihraç edilen doğalgazın nakil yollarının çok büyük bir kısmının Ukrayna toprakları üzerinden geçiyor olması, Ukrayna'yı transit ülke haline getirmiştir. Ancak devlet geçmişi çok da eski olmayan Ukrayna, büyük güçlerin yer aldığı enerji oyununda her zaman küçük bir rol almak durumunda kalmıştır. Hatta Rusya'nın nakil hatları konusunda Ukrayna'ya bağımlı olmasına karşın Ukrayna'nın kendi iç işlerine müdahale ettirmek istememesinden dolayı iki ülke birçok kez karşı karşıya gelmişlerdir (Karahasanoğlu, 2012, s. 87).

Uluslararası Politik Ekonomi açısından ele alırsak; bir ülkenin siyasi gücü ekonomik güçle desteklenmedikçe gerçek manada bağımsız bir dış politika yürütmesi olanaksızdır. Bu anlamda Ukrayna da siyasi bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülkedir ve dış politikada de-jure egemenlik anlayışını yerleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla Rusya ile karşı karşıya geldiği durumlarda egemen bir devletin realist anlayışını sergilemekten çekinmemektedir. Ukrayna bu tavrıyla yalnız politik alanda değil, ekonomik alanda da söz sahibi olmayı amaçlamaktadır. Uluslararası politik ekonomi alanında Ukrayna'nın enerji stratejileri ve hassasiyeti de bu amaçla örtüşmektedir.

Ticari İlişkiler

Rusya, ekonomik ve ticari gücünü kullanarak “çevre” haline getirdiği ülkeler üzerinde bir hegemonya kurmayı amaçlamaktadır. Siyasi gücün tamamlayıcı unsuru ve hatta olmazsa olmazı ekonomik güç olduğu için Rusya, bu konuda ciddi çabalar sarf etmektedir. Ayrıca Rusya'nın ekonomik kaygıları o kadar fazladır ki dağılmanın ertesinde, 1995 yılında Kazakistan ve Belarus'u da içine alan bir Avrasya Gümrük Birliği'ni kurmak için girişimde bulunmuştur. 2000 yılında Putin ile birlikte bu girişim hızlandırılmış olup, Tacikistan ve Kırgızistan'ın da dâhil olduğu “Avrasya Ekonomik Topluluğu” (AvET) kurulmuştur (Sağlam, 2014, s. 438). Rusya'nın bu çabalarını Ukrayna özelinde ele aldığımız zaman, Ukrayna'nın en büyük ticari ortağının Rusya olduğunu; Rusya için ise beşinci en büyük ticari ortağın Ukrayna olduğunu görmekteyiz. İki ülke arasındaki ticari ilişkilerin temeli enerjiye dayanmakla birlikte tarım ürünleri, kereste, kimyevi ürünler ve mineral madenler de iki ülke arasındaki ticari ilişkilerde yer almaktadır. Bu ürünler Ukrayna'nın Rusya'ya ihraç ettiği ürünler olmakla birlikte petrol, doğalgaz, nükleer ürünler ve çeşitli mühendislik ürünlerini de Rusya'dan ithal etmektedir (Yıldırım, 2010, s. 87).

Rakamsal olarak ifade etmek gerekirse, Dünya Bankası tarafından hazırlanan ve ülkelerdeki yatırım ortamının elverişliliğini ortaya koyan, 189 ülkenin yer aldığı “Doing Bussiness 2016”

raporuna göre Ukrayna 83. sırada yer almaktadır (DBR,2016, s. 5). Bu rapora göre Ukrayna'nın dünya sıralamasının ortalarında yer almasına rağmen Rusya, coğrafi komşuluk ve kültürel yakınlık nedeniyle bu durumu kendisi için bir avantaja çevirebilmektedir. Ayrıca Ukrayna'nın 2012'deki dış ticaret verilerine göre Rusya ile ihracatı %33 seviyesinde iken ithalatı %32 seviyesinde gerçekleşmiştir. (Sağlam, 2014, s. 439). Bu oranlar göstermektedir ki her ne kadar Ukrayna çevre ülke konumunda olmak istemese de, Batı'ya açılmanın ve Batı'yla ittifaklar kurmanın peşinde olsa da bulunduğu coğrafya itibarıyla ve ticaret ürünleri yelpazesıyla Rusya'dan ve Rusya ile ortaklıktan kurtulabilmesi zor olacaktır.

Stratejik İlişkiler, Ortaklıklar ve Çekişmeler

Yukarıda detaylarıyla incelenen ilişkiler ışığında, Rusya ve Ukrayna'nın hem geçmişte hem de günümüzde stratejik açıdan birbirinin vazgeçilmezi olduğu açıkça görülmektedir. Zaman içerisinde Ukrayna yönünü Batı'ya çevirmek ve Batı ile çeşitli ortaklıklar kurmak istemişse de sahip olduğu coğrafi konum, Rusya ile olan münasebetlerini azaltmasına müsaade etmemiştir.

Nitekim Putin'in Rusya'sında, "enerji diplomasisi" ön plana çıkmıştır ve artan oranda boru hatları vasıtasıyla yürütülen bu enerji diplomasisinde Ukrayna, Rusya için en önemli üs haline gelmiştir. Rusya sadece kendi bulunduğu bölgede değil, AB, Uzakdoğu, Japonya ve Çin pazarında da söz sahibi olmayı hedeflemektedir. Bu ülkelere nakledilen enerji vanasının başında durmak, sadece o ülkelerde değil aynı zamanda Ortadoğu ve Kafkasya'da da söz sahibi olmak anlamına gelmektedir. Ancak tüm bu ilişkileri enerji ekonomisi bağlamında kurgulayan Rusya, diğer taraftan Hazar Bölgesi'ni de ihmal etmemektedir (Karahasanoğlu, 2012, s. 44). Tüm bu karmaşık ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda Rusya, ne bölgesel devlet olarak kalabilecek ne de imparatorluğa geri dönebilecek durumdadır. Bölgesel devlet olmak Rusya'nın milliyetçi politikacıları tarafından tuzak olarak görülmektedir. İmparatorluk ise günümüz küresel dünyasında mümkün değildir. Dolayısıyla Rusya'nın hedefi, açık bir şekilde dünyanın süper gücü olmaktır (Dugin, 2014, s. 37). Dugin gibi aşırı Rus milliyetçileri tarafından ortaya koyulan bu tezler, Ruslar için oldukça değerli ve göz kamaştırıcı olsa da günümüz dünyasının reel politik şartlarında fazla "ütopik" ve militer niteliktedir. Rusya'nın kendini bu şekilde hissetmesinin temelinde ise sahip olduğu enerji kaynakları ve kontrol altında tuttuğu boru hatları yatmaktadır. Nitekim hegemon olma yönündeki bu enerji politikası, Rusya'yı hem siyasi, hem askeri hem de ekonomik açıdan daha güçlü hale getirmektedir (Yıldırım, 2010, s. 115). Böylece uluslararası politik ekonomi alanında kendine belirlediği stratejileri de etkin bir şekilde kullanabilecektir. İşte tam da bu sebepten dolayı boru hatlarına özel bir önem vermektedir. Rusya'dan Ukrayna'ya giden toplamda yedi adet boru hattı vardır. Bunlardan üç adeti ise doğalgaz boru hattıdır ve bu hatlar sayesinde Rus enerjisi birçok Avrupa ülkesine aktarılmaktadır. Nitekim bu hatlar sayesinde Ukrayna, Avrupa dağıtım kanalının merkezi konumunda bulunmaktadır ve çeşitli zamanlarda bunu bir politika aracı olarak kullanmaktan çekinmemektedir (Uluatam, 2010, s. 63). Hatta Ukrayna'nın bu tutumu bazı durumlarda Rusya ile ciddi çekişmelere neden olmaktadır.

Boru hatlarını hem Rusya hem de Ukrayna açısından tek tek inceleyecek olursak; ilk göze çarpan Drujba Petrol Boru Hattı'dır. Avrupa'ya uzanan önemli boru hatlarından biridir ve aynı zamanda dünyanın en uzun petrol boru hatlarından. Drujba, SSCB zamanında inşa edilmiştir ve uzunluğu yaklaşık 4.000 km'dir. Hattın güney bölümü Ukrayna topraklarından geçmekte ve Avrupa'ya ulaşmakta olup eski bir hat olmasına rağmen günümüzde de Avrupa'ya uzanan en önemli boru hatlarından olma özelliğini de sürdürmektedir (Yıldırım, 2010, s. 67).

Rusya-Ukrayna ilişkilerinin politik ekonomisi açısından göze çarpan diğer boru hattı ise Soyuz Doğalgaz Boru Hattı'dır. Ukrayna üzerinden geçen bu hattın bir kolu Transgas Hattı'na, diğer kolu ise Romanya ve Bulgaristan'a bağlanmaktadır. Bu hat ile Rusya, SSCB mirasından yaralanarak etkisi altına aldığı Kazakistan ve Türkmenistan'dan ucuz doğalgaz almakta, bu doğalgazı Avrupa ve Türkiye'ye pahalı fiyatlar karşılığında satmaktadır (Uluatam, 2010, s. 64).

Rusya'nın Batı Avrupa'ya sevk ettiği gazın büyük bir kısmını taşıyan Brotherhood Doğalgaz Boru Hattı ise 2750 km'lik uzunluğu ile yine önemli bir güzergâhta bulunmaktadır. 1967 yılında inşası tamamlanan Brotherhood Hattı, Batı Sibirya'daki doğalgaz kaynaklarını taşıyan ve Ukrayna topraklarının büyük bir bölümünden geçen bir hat olarak önemini korumaktadır (Uluatam, 2010, s. 64).

Güncel gelişmeleri dikkate aldığımız zaman her iki ülke de diğerinden vazgeçmek için, diğer bir deyişle Nicos Poulantzas'ın "görelî özerklik" kavramını hayata geçirmek için çeşitli alternatifler aramaktadır. Öyle ki Rusya; Avrupa Birliği'ne adaylık konusunda ciddi adımlar atmış bir Türkiye ile dahi Türk Akımı projeleri yürütmektedir. Diğer tarafta ise Ukrayna'nın Batı'ya yönelişi devam etmektedir. Ancak uluslararası politik ekonominin doğasının, görelî özerklik kavramına bir karşı çıkışı temsil ettiğinin örneği burada da karşımıza çıkmakta ve bu iki ülke yeni girişimlerinden umdukları kadar kazançlı çıkamamaktadır.

Sonuç olarak günümüzde Rusya ve Ukrayna; boru hatları nedeniyle enerji alanında, tarihsel ilişkileri nedeniyle kültürel anlamda ve tüm unsurları göz önünde bulundurduğumuzda da stratejik anlamda vazgeçilmez ve geri dönülmez bir biçimde ortak olan iki ülkedir. Devletin egemenlik anlayışı gereği zaman zaman inişli çıkışlı bir diplomasi söz konusu olsa da ve buna bağlı olarak restleşmeler yaşansa da, orta vadede biri olmadan diğerinin yükselmesi mümkün görünmemektedir.

Ukrayna ve Kırım Krizinin Politik Ekonomisi

Ukrayna, yukarıda temel hatlarıyla bahsedilen 2005 yılındaki Turuncu Devrim'in dinamiklerini içinde barındırmaya devam ederken 2010'da başkanlık, 2012'de ise parlamento seçimlerini etkili bir şekilde yaşamıştır. Bu seçimlerden sonra muhtelif zamanlarda gerilimler ortaya çıksa da 2013'ün sonuna kadar sürdürülebilir nitelikte bir siyasi ortam olmuştur. Ukrayna'nın Kasım 2013'te, Avrupa Birliği ile imzalanması planlanan ve bir süredir çalışmaları devam eden Doğu

Ortaklığı Anlaşması'nı büyük ölçüde Rusya'nın baskısıyla imzalamayı reddetmesi ile gerilim tırmanmaya başlamıştır (Bingöl, 2014, s. 16).

Ortaklık Anlaşması'nın reddedilmesine tepki gösteren muhalifler, başkent Kiev'in Bağımsızlık Meydanı'nda gösteriler yapmaya başlamıştır. Ancak polisin duruma müdahale etmesi, beklenenin aksine protestoları daha da artırmış, hatta diğer şehirlere de sıçramıştır. Protestolar ve gösteriler yaklaşık 3 ay devam etmiş, birçok vatandaş hayatını kaybetmiş, Şubat 2014'te ise krizi çözme konusunda başarılı olamayan Cumhurbaşkanı Yanukoviç ülkeyi terk etmiş, ardından parlamento Yanukoviç'i azletmiştir (Derman&Ongarova, 2014, s. 12). Parlamento ertesi gün muhalefet partisi lideri Turçinov'u meclis başkanlığı görevine getirmiş ve Cumhurbaşkanlığı'nın vekâletini vermiş olsa da bu önlemler Ukrayna için bir rahatlama olamamıştır. Tüm bu gelişmeleri memnuniyetle izleyen Rusya ise, yeni hükümetin meşruiyetini kabul etmeyerek Kırım'a çıkarmada bulunmuş ve burayı fiilen işgal etmiştir. Bu noktadan sonra sorun artık bir iç mesele olmaktan tamamen uzaklaşmış olup, küresel bir krize dönüşmüştür (Derman&Ongarova, 2014, s. 19).

Rusya'nın işgali üzerine Kırım'da alelacele bir referanduma gidilmiş ve sonuç olarak Rusya'ya bağlanma kararı çıkmış ve Kırım parlamentosu da bu isteğini Rus hükümetine iletmıştır. Doğal olarak bu karar hiçbir Batılı devlet tarafından kabul görmemiş ve meşru bulunmamıştır. Hatta Rusya'nın G8 üyeliği askıya alınmış, NATO bu durumun uluslararası hukuka aykırı olduğunu açıklamış ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden bu referandumun yasal olmadığını belirten bir karar çıkmıştır. Ancak her ne olursa olsun 17 Nisan 2014 tarihi itibarıyla Kırım, resmi olarak Rusya Federasyonu'na dâhil olmuştur (Gumuchian and others, 2014).

Politik açıdan tüm bu olaylar silsilesi yaşanırken diğer taraftan da ekonomik açıdan Aralık 2013'te Yanukoviç ve Putin arasında, hem devlet tahvili alımı hem de doğalgazda indirim içeren bir anlaşma imzalanmıştır. Ocak ayında ise Ukrayna parlamentosu, vergi yasalarını da içeren torba yasayı yürürlüğe koymuştur (Özdal vd., 2014, s. 3). Konuyu uluslararası politik ekonomi açısından ele aldığımızda ise, Rusya ile Ukrayna arasındaki merkez-çevre ilişkisini ve enerji bağımlılığını göz önünde tutarak, Rusya'nın sert hamleler yapmaktan çekinmediğini görmekteyiz. Ayrıca Rusya'nın Ukrayna ve Kırım konusunda bu kadar ısrarcı olması, salt kendi bölgesindeki hâkimiyet isteği ile açıklanamaz. Enerji nakil hatlarını da göz önünde bulundurursak, Rusya'nın Avrupa'ya hâkim olabilmesinin neredeyse tek yolu Ukrayna ve Kırım olduğu açıkça görülmektedir. Buna bağlı olarak da ikili ilişkilerinde Rusya; UPE'nin bütün unsurlarını, özellikle de karşılıklı bağımlılık ilkesini etkin bir şekilde kullanmaktadır.

Sonuç

Çalışmamızda detayları olarak incelediğimiz Karadeniz Bölgesi'nin hem enerji ve ekonomi trafiği açısından hem de doğal kaynak ve sanayi üretimi açısından göz ardı edilemez bir öneme sahip olduğunu açıkça görmekteyiz. Dünya üzerindeki hiçbir kaynağın sonsuz olmadığı gerçeğinden hareketle, petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarının verimini artırma çabaları tüm hızıyla sürse de; dünyadaki enerji eğiliminin artık güneş, rüzgâr, biyoenerji gibi yenilenebilir kaynaklara

yöneldiği açıktır. Rusya ekonomik alanda, enerji temelli ekonomik büyüme ve hâkimiyet kurma mücadelesinde büyük enerji şirketleri ile son yıllarda bu konudaki teknoloji ve inovasyon çalışmalarına ciddi yatırımlar yapmaktadır.

Buna rağmen Karadeniz Bölgesi'nin politik ekonomisinin salt enerji üzerinden açıklanamayacak kadar derin bir konu olduğu gerçeği artık bölge ülkeleri ve de bu bölgede söz sahibi olma amacını taşıyan ülkeler tarafından bilinmektedir. Rusya'nın merkez devlet olma çabaları da, çok taraflı enerji diplomasisi politikalarından ve boru hatları anlaşmalarından çok daha öncesine, tarihi ideallere dayanmaktadır. Ukrayna ve Kırım'ı da içine alan "yakın çevre" politikası ile ekonomik, politik, kültürel alanlarda hâkimiyet kurma hedefinde olan Rusya için Karadeniz ayrı bir jeostratejik öneme sahiptir. Rusya'nın nihai hedefi bölgesel bir devlet olmak değil, dünyanın süper gücü olmak olduğu için Karadeniz konusunda, diğer devletlerin müdahaleci politikalarına anında cevap verebilmektedir.

Rusya'nın hedeflerine ulaşabilmesi için Ukrayna vazgeçilemez konumdadır. Yukarıda açıklandığımız gibi Rusya için Ukrayna güneye açılan kapı ve aynı zamanda önemli bir enerji koridorudur. Ayrıca coğrafi, kültürel, ekonomik nedenlerin yanı sıra yeni bir devlet olan Ukrayna, Rusya'nın hâkimiyet alanından tam olarak çıkamamaktadır. Buna bağlı olarak Ukrayna ile ilişkilerinin sabit bir ivmeyle devam etmemesi, sürekli inişli çıkışlı bir seyir izlemesi de şaşırtıcı değildir. Tüm bu dalgalanmalara rağmen "Coğrafya Kaderdir" tespiti özellikle UPE çerçevesinde açıklanabilir bir hal almaktadır. Zira sadece kara parçası olarak değil, birçok alanda ortak kadere sahip olan komşu bu iki devletin politika ve ekonomi ile bu konuların etkilediği diğer alanların birbirinden soyutlanamayacağı, Karadeniz Bölgesi'nin uluslararası politik ekonomisinin doğal bir gerçeğidir.

Ukrayna'nın özellikle Doğu bölgelerinde devam eden ayrılıkçı hareketler üzerine 2014 yılında AGİT'in araya girmesiyle imzalanan Minsk Protokolü'nün süreci ve içeriği de makalenin genelinde yer alan, Rusya ve Ukrayna'nın kadim ve karmaşık ilişkilerini doğrular niteliktedir. Birbirleriyle ne tam manasıyla bütünleşebilen ne de tam olarak ayrılabilen bu iki ülkenin Minsk Protokolü ile yaptığı ateşkes her ne kadar uzatılsa da, geçtiğimiz günlerde (Temmuz 2017) yaşanan yeni gelişmeler hem dikkate değer olmuştur hem de makalemizin doğruluğunu kanıtlamıştır.

Yukarıda detayları ele alınan Turuncu Devrimi'ni de hatırlatan bir süreç yaşanmaktadır. 2017'nin Temmuz ayında Ukrayna'dan tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan eden Donetsk Halk Cumhuriyeti, bölgede 'Malorossiya' (Küçük Rusya) adlı yeni bir ülke kurulduğunu açıklamıştır. Konuyla ilgili Ukrayna'dan gelen sert tepki de göstermiştir ki Ukrayna, Rusya'nın ve Rus yanlılarının isteklerine cevap vermeyecektir. Bunun ötesinde, uluslararası hukuk kuralları gereği yeni bir devlet kurmak ve uluslararası arenada de-jure olarak "devlet" sayılabilmek için de birtakım unsurlar gerekmektedir. Küçük Rusya'nın gerçek bir devlet olarak kabul edilip edilmeyeceği ise önümüzdeki dönemlerde cevap bulacak bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

- Abdullahzade C. (2014). Self Determinasyon ve Ayrılma Açısından Kırım Sorunu, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (19) 5, s.159-205.
- Al A. (2015). Politika-Ekonomi Kesişmesi: Yeni Bir Bilim Dalı Olarak Uluslararası Politik Ekonomi, *İGÜSBD*, (1) 2, s.143-159.
- Armaoğlu F. (2010). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Aşık A. (2010), Karadeniz Bölgesi'ndeki Değişimin Analizi, Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, s.33-56.
- Balaam D.N. & Dillman B. (2013). *Introduction to International Political Economy 6th Edition*, Pearson Education, New Jersey.
- Belge M. (2012). *Modernleşme ve Batıcılık*, İletişim Yayınları, İstanbul. s.43-55.
- Bingöl O. (2014). Ukrayna Krizinin Ulusal, Bölgesel, Küresel Bağlamı ve Gelecek Öngörülleri, *Karadeniz Araştırmaları*, (41), s.15-38.
- Davutoğlu A. (2003). *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, İstanbul.
- Derman G.S. & Ongarova Y. (2014). Ukrayna'da Siyasi Kriz, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 42, s.11-23.
- Dilek M. S. (2015). Rusya Federasyonu'nun Kırım Hamlesine Analitik Bakış, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, s.245-272.
- Doing Business Report*. (2016). <http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB16-Full-Report.pdf>, (Erişim Tarihi: 29.11.2016).
- Dugin A. (2014). *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, Küre Yayınları, İstanbul.
- Gumuchian M. & Laura Smith-Spark, Ingrid Formanek, *CNN web*, Gunmen Seize Government Buildings in Ukraine's Crimea, Raise Russian Flag, haber tarihi: 27.02.2014 <http://edition.cnn.com/2014/02/27/world/europe/ukraine-politics/>, (Erişim Tarihi: 25.11.2016)
- İyiekici B. (2011). Nicos Poulantzas'ın Kuramında Olağanüstü Rejim Biçimleri, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: *Yüksek Lisans Tezi*
- Karahasanoğlu M. (2012). Rusya'nın Enerji Hatları ve Rusya Ukrayna Doğalgaz Krizi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: *Yüksek Lisans Tezi*.
- Kurt S. (2015). NATO ve AB'nin Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik Politikaları, *The Journal of Academic Social Science Studies*, (31), s.403-419.
- Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı*, Rusya Ülke Raporu, http://www.oka.org.tr/Documents/Rusya_Ulke_Raporu.pdf, (Erişim Tarihi: 25.11.2016)
- Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı*, Ukrayna Ülke Raporu, http://www.oka.org.tr/Documents/Ukrayna_Ulke_Raporu.pdf, (Erişim Tarihi: 25.11.2016)
- Özdal H. (2013). AB ve Rusya Arasında Ukrayna:Hayaller ve Geçekler, *USAK Analiz*, s.1-16.
- Özdal H. & Özertem H.S., Has K., Yegin M. (2014). Ukrayna Siyasi Krizinde Rusya ve Batı'nın Tutumu, *USAK*, (28), s.1-23.
- Sağlam M. (2014). 21. Yüzyılda Küresel Rekabetin Zemini Ukrayna, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (69)2, s.435-444.
- Soltan E. (2001). Coğrafya, Tarih ve Rus Kimliği, *Avrasya Dosyası*, s.64-94.
- Sönmez A.S. & Bıçakçı H., Yıldırım C. (2015). Kırım Sorunu Bağlamında Rusya Ukrayna İlişkilerinin Analizi, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, s. 790-808.
- Sönmezoğlu F. (2005). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul.

- Sönmezoğlu F. (2009). Bağlantısız Üçüncü Dünya'dan Çevre Ülkelerine, *İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:41,
- Torbakov I. (2001). Rusya'dan Ayrı ya da Rusya'nın Bir Parçası: Ukrayna- Rusya İlişkilerinin Kederli Bir Destanı, *Avrasya Dosyası*, s. 297-314.
- Uluatam E. (2010). Avrupa Doğalgaz Piyasasında Yeni Dengeler, *TOBB Ekonomik Forum*, Ağustos s.65-67.
- Vergil H. (2014). 1.Karadeniz ve Balkan Ekonomik ve Politik Araştırmalar Sempozyumu Sunuş, *1.KBEPAS*, 2014, s.IX, <ftp://ftp.sakarya.edu.tr/KUTUPHANE/karadenizbalkan.pdf>, (Erişim tarihi: 25.11.2016).
- Yıldırım F. (2010). 21. Yüzyıl Jeopolitik Güç Merkezleri Ekseninde Rusya Ukrayna İlişkileri, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: *Yüksek Lisans Tezi*.
- Yıldırım Y. (2010). Rus Dış Politikasında Ukrayna Faktörü, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: *Yüksek Lisans Tezi*.

